

ESCENARIS INTEGRATS PER A LES REGIONS EUROPEES

SUMARI

2.1. Dels escenaris temàtics als escenaris integrats

2.2. L'escenari de referència

Aspectes territorials de l'escenari de referència

Impactes territorials en el cas de l'Arc Llatí

2.3. L'escenari proactiu

Impactes territorials de l'escenari proactiu

Impactes territorials a l'Arc Llatí

2.4. L'escenari defensiu

Impactes territorials de l'escenari defensiu

Impactes territorials a l'Arc Llatí

2.5. Conclusions: tendències macroeconòmiques esperades

Referències bibliogràfiques

ROBERTO CAMAGNI
Professor d'Economia Urbana
i Avaluació Econòmica Urbana, Politecnico di Milano

ROBERTA CAPELLO
Professora d'Economia Regional i Urbana,
Politecnico di Milano

JACQUES ROBERT
Director de TERSYN (Agence Européenne
"Territoires et Synergies")

ESCENARIS INTEGRATS PER A LES REGIONS EUROPEES

2.1. Dels escenaris temàtics als escenaris integrats

Qualsevol exercici seriós de prospectiva de desenvolupament regional requereix una anàlisi en profunditat de les principals forces motrius del canvi que és probable que es manifestin i els principals àmbits que poden ser vulnerables. En l'anàlisi que es presenta es va considerar que els àmbits següents eren els que tenien més probabilitats de veure's profundament afectats per les enormes transformacions que s'estan produint com a conseqüència de la crisi econòmica global que va colpejar el món i, en particular, el món occidental, els anys 2008 i 2009:

- demografia i fluxos migratoris
- economia i avenços tecnològics
- energia
- transport
- sistemes urbans
- àrees rurals i desenvolupament rural

Moltes d'aquestes àrees vulnerables i les tendències de transformació subjacents ja eren visibles abans, però la crisi va comportar que s'acceleressin o canviessin sobtadament: s'ha demostrat que la tendència dels països avançats a abandonar funcions industrials a favor dels nous països emergents, conservant només les activitats "avançades", "de control" i financeres, comporta molts riscos; les possibilitats aparentment infinites d'estendre la demanda mundial de béns sobre la base de la creació de deute i dels multiplicadors de crèdit s'han esvaït amb l'explosió de les bombolles financera i immobiliària; l'envelliment de les economies occidentals, el rejueniment de les quals depenia gairebé només de la immigració externa, era probable que s'accelerés amb la presència de menor riquesa i menor atractiu de les zones avançades; s'ha vist, també, que la possibilitat d'una extrapolació lineal en el futur de les tendències de creixement relatiu, sense tenir en compte els efectes retroactius en les relacions de poder internacional, esgotament de recursos i canvi en els lideratges tecnològics, no era consistent.

Per tant, els elements principals dels possibles escenaris futurs es van dividir en dues parts: abans de (i durant) la crisi, i després de la crisi. L'abast de la distància entre aquestes dues parts es va considerar un indicador del salt crucial en la consciència, en la comprensió i en la capacitat de resposta a la crisi, els possibles efectes negatius de la qual als territoris europeus cal comptabilitzar ara.¹

Les reflexions "temàtiques" sobre els possibles escenaris s'han combinat en tres escenaris "integrats" alternatius, que sorgeixen de les interdependències mútues entre les forces motrius que actuen en cada àmbit, i que es presentaran en detall en aquest capítol. La tasca més difícil de complir és la implementació d'escenaris realment integrats, tenint en compte tots els possibles efectes retroactius entre les diferents forces motrius i definint els principals punts de bifurcació potencials en la trajectòria probable del territori europeu.

La complexitat d'aquesta tasca radica en dos aspectes distints. El primer és metodològic. La construcció d'escenaris integrats generals significa, d'una banda, anar més enllà d'una lògica simplement dimensional, en la qual s'inspeccionen els efectes de les forces motrius individuals i les evolucions dels àmbits específics (com en el cas d'un escenari de transport o d'un escenari demogràfic). Les diferents trajectòries han d'estar interrelacionades i cal subratllar-ne els efectes retroactius. D'altra banda, requereix assumir una lògica "si..., llavors...", mantenint les suposicions clarament separades dels efectes i les hipòtesis sobre l'aparença de determinades condicions diferents dels resultats. En aquest sentit, no construïm escenaris "bons o dolents", sinó que construïm escenaris "condicionals", basats en suposicions sobre precondicions generals, bàsiques i difícils de preveure que sovint generen una discontinuïtat o una bifurcació en la trajectòria del sistema estudiat. La dificultat consisteix precisament a mantenir una lògica interna sòlida en la construcció d'aquests escenaris condicionals, començant per una definició clara de les suposicions i arribant a uns resultats coherents.

1. Per a una presentació exhaustiva de les forces motrius temàtiques, vegeu Robert J. (2011).

A més, les suposicions sobre les forces conductores haurien d'estar tan diferenciades com sigui possible; en alguns casos haurien de ser, fins i tot, oposades, per tal de produir imatges diferenciades del futur sobre les quals poder reflexionar.

El segon motiu, més operatiu, de la complexitat de la nostra tasca té a veure amb l'intent de construir escenaris alternatius basats en suposicions integrades sobre l'entorn i el clima polític, psicològic i institucional general que pot caracteritzar la possible reacció europea a la crisi i l'estratègia de desenvolupament posterior. En aquest procés sorgeixen dos problemes complexos. El primer està relacionat amb el fet que no sembla que tingui gaire sentit un escenari de tendència, en el sentit convencional d'un escenari extrapolat a partir del qual es proposen alguns desenvolupaments alternatius, en un context on nombrosos factors d'importància estratègica estan canviant profundament. El que aquí anomenem un *escenari de referència* no pot concernir les dècades passades, sinó que s'ha de construir sobre la base de la difícil interpretació de senyals dèbils i de proves aïllades, ja que la crisi ha comportat una ruptura clara, amb noves forces conductores de la demanda i el comerç globals, un nou paper de les economies emergents, noves relacions de poder geopolítiques i possibles noves tendències energètiques.

El segon aspecte problemàtic consisteix a concebre un conjunt de suposicions coherents que puguin caracteritzar escenaris alternatius, però probables i políticament importants, que requereixin un estudi exhaustiu dels seus efectes en l'economia, la societat i el territori europeus.

D'ara endavant, el terme *escenari de referència* es farà servir com a punt de referència de dos escenaris addicionals més. La diferència principal entre els tres escenaris rau en les diverses maneres en què els actors econòmics i institucionals perceben els canvis estructurals ocasionats per la crisi. A l'*escenari de referència*, aquests actors veuen que els canvis estructurals es produeixen, però que les polítiques no actuen de manera efectiva. Aquest escenari es compararà amb el segon, anomenat *escenari proactiu*, on els actors econòmics perceben canvis i, fins i tot, s'hi anticipen. A més, tenen una gran capacitat per proactuar mitjançant polítiques macroeconòmiques, industrials i legislatives. El tercer escenari, el *reactiu o defensiu*, es basarà en la suposició que els actors econòmics no perceben del tot els canvis; l'actitud general serà defensiva, per protegir les estructures, els sectors, les empreses i els llocs de treball existents, i les fonts de desenvolupament seran més similars a les del passat.

En aquest capítol es presenten els tres escenaris qualitius, és a dir, el de referència, el proactiu i el defensiu. En els capítols posteriors s'estudiaran els efectes territorials d'aquests escenaris quant al potencial de creixe-

ment de les regions i províncies europees, mitjançant l'ús de dos models econòmics que treballaran respectivament sobre les regions de la UE (NUTS 2) i sobre les províncies dels països de l'Arc Llatí (NUTS 3), especialment Espanya, França i Itàlia, la qual cosa permetrà la definició i el mapatge del que podem anomenar previsions quantitatives.

El paper assignat a aquests exercicis quantitius és doble: en primer lloc, estudiar la possibilitat d'alguns resultats que van en contra de qualsevol lògica a causa d'algunes reaccions creuades inesperades entre les diferents forces conductores del canvi hipotetitzat en els escenaris; en segon lloc, ajustar els efectes potencials de les tendències de l'escenari quan es comparen amb les particularitats dels territoris de la UE i les enormes diferències estructurals que existeixen entre ells.

Els efectes espacials d'aquests escenaris es presenten per als països de la UE i també per als territoris situats al llarg de l'Arc Llatí Mediterrani occidental, des de Gibraltar fins a Sicília, la majoria dels quals s'han unit a la Xarxa de l'Arc Llatí a través dels governs provincials i departamentals.

2.2. L'escenari de referència

Com s'ha comentat, l'escenari de referència no s'ha de considerar un escenari de tendència en el sentit convencional, perquè la simple extrapolació de les tendències anteriors no té sentit en un context on nombrosos factors d'importància estratègica estan canviant (globalització, paradigma energètic, canvi climàtic, orientació social, crisi econòmica actual, etc.).

Les enormes contradiccions que han sorgit en el passat recent han estat bàsicament la causa de la crisi actual: la demanda agregada impulsada pel deute als països avançats, altament sensible a les condicions dels mercats financers i molt responsable de l'aparició i l'explosió sobtada de les bombolles immobiliàries i de la construcció; la *finançarització* de les economies occidentals, que ha donat lloc a una acceleració del canvi en l'economia "real", principalment sobre la base d'expectatives, comparació a nivell global dels resultats, focalització en les polítiques a curt termini i l'especulació; i l'estranya evidència dels nous països emergents com la Xina i els BRIC, que són països relativament pobres, que no només recolzen el consum occidental (i els ingressos reals) amb un gran subministrament de productes a preus baixos, sinó que també recolzen les balances de pagament d'Occident (i especialment dels EUA) amb enormes adquisicions d'actius financers i tresoreria. De fet, tots aquests elements o canviaran a llarg termini o ja han canviat.

La balança del joc geopolític serà diferent respecte al del passat. Els actius guanyadors seran diferents. El dòlar ja

no serà l'única referència de canvi monetari en els intercanvis internacionals. Probablement es produirà una globalització "regionalitzada", on les grans àrees de la tríada (Europa, Amèrica, i l'est i el sud de l'Àsia) es faran més independents i més internament integrades, també a través de noves unions i acords monetaris.

L'efecte deflacionista de l'Àsia (principalment de la Xina) en l'economia mundial es veurà fortament atenuat i desapareixerà progressivament. La inflació augmentarà, així com també els tipus d'interès real. El poder adquisitiu dels països occidentals, concretament el d'alguns grups (jubilatats, funcionaris, persones amb ingressos baixos), es veurà especialment afectat. En conseqüència les noves generacions ho tindran difícil per mantenir el seu nivell de vida i veuran reduir-se el seu patrimoni i les seves propietats.

D'altra banda, els països BRIC aniran entrant progressivament en el joc de les altes i mitjanes tecnologies i es convertiran en fonts de demanda internacional per l'increment dels seus ingressos per càpita. L'augment del preu del petroli i el gas afavorirà les inversions en el descobriment i l'exploració d'aquests recursos. En aquest sentit, la regió de l'Àrtic es convertirà en un dels objectius d'estudi bàsic. No es poden excloure tensions regionals i possibles conflictes. D'altra banda, l'expansió de l'energia nuclear es veurà limitada per la reducció progressiva dels recursos d'urani. Mentre la demografia europea s'estanca i el procés d'envelliment s'intensifica, és probable que es produeixin molts canvis en el context macroeconòmic. La regionalització del procés d'integració global generarà una reorientació geogràfica de la inversió estrangera (FDI, les sigles en anglès). El flux de FDI externes a Europa es reduirà, amb l'excepció d'aquells (fons sobirans, etc.) que busquen aconseguir el poder de les empreses europees de naturalesa estratègica (tecnologia, marques, etc.). Les inversions que busquen costos de mà d'obra baixos afavoriran a un cercle de països de fora de la UE (excepte Bulgària i Romania), com Ucraïna, Moldàvia, Croàcia, Sèrbia, Turquia i Egipte, que generaran dificultats importants per als països de l'Europa central i de l'est, que encara no es troben a l'avantguarda del desenvolupament tecnològic i estan perdent progressivament el seu avantatge comparatiu en costos de mà d'obra baixos. Les FDI també afavoriran les noves zones geogràfiques, especialment a l'Àfrica, a Sud-amèrica i al sud-est asiàtic, amb l'objectiu de desenvolupar mercats locals, crear demanda i explotar mà d'obra més barata.

Amb una mica de sort, un menor increment dels sous reals a Europa i la ja esmentada globalització "regionalitzada" permetran una altra ruptura estructural, això és, una recuperació de les activitats industrials, que hauran de buscar augmentar la productivitat per poder ser competitives. Si aquesta tendència es produeix, és fàcil preveure diferències en la productivitat dels sectors

econòmics principals, especialment entre les funcions econòmiques avançades (finançades amb capital) i els serveis bàsics (pagats amb ingressos, incloses les transferències socials). L'arribada d'un gran nombre de noves tecnologies durant els propers quinze anys tindrà impactes importants en l'economia, sobretot en els àmbits de la producció i l'ús d'energia, inclosos el processament de biomassa, les nanotecnologies, les biotecnologies i els sistemes de transport.

La reindustrialització d'Europa no serà homogènia a l'espai: les noves activitats industrials, que es beneficien de l'important progrés tecnològic i del creixement de la productivitat corresponent, típic de les zones urbanes, es veuran atretes per localitzacions regionals ben desenvolupades. A més de les regions metropolitanes principals, les ciutats i les àrees metropolitanes de segon rang també en seran beneficiàries, amb la possible excepció d'un gran nombre de ciutats de segon rang de l'Europa central i de l'est que es veuen en desavantatge per la seva poca accessibilitat.

L'efecte més important de tots aquests canvis i contradiccions, i l'element en què les noves esperances de relançar el creixement als països avançats es podrien basar, serà l'aparició d'un nou paradigma: el de l'*economia verda* ("*green economy*"), impulsat per l'increment dels preus de l'energia i una creixent preocupació pel canvi climàtic. La seva importància resideix en la seva omnipresència (d'aquí el terme *paradigma*): s'introduirà en gairebé tots els aspectes de l'economia i de les condicions. Molts sectors de producció se'n veuran directament afectats: per descomptat, l'energia, però també la indústria, el transport, la construcció, el turisme i, fins i tot, l'agricultura (producció de biocombustibles i, el més interessant, el fenomen emergent del "quilòmetre 0" en l'agricultura que ha de revitalitzar moltes zones periurbanes de forma sostenible).

L'aparició del paradigma de l'*economia verda* constituirà una bona part de la nova font de demanda agregada, desesperadament necessitada a escala internacional per tal de substituir la demanda impulsada pel deute. Així mateix, també proporcionarà nous llocs de treball a països avançats però amenaçats i reduirà la dependència en els combustibles fòssils. En resum, impulsarà una reactivació del creixement endogen a Europa.

La percepció d'aquests canvis estructurals i, en conseqüència, la velocitat de la recuperació internacional, és present en l'escenari de referència, en què es produeixen canvis, però les polítiques no actuen de forma efectiva.

A l'escenari de referència, la rendibilitat de l'energia renovable augmenta, però el suport polític és insuficient per generar un canvi radical del paradigma energètic. El progrés de les fonts d'energia renovable es manté dispers i fragmentat, amb efectes de sinergia baixos. L'economia treu poc benefici d'aquest procés.

Aspectes territorials de l'escenari de referència

Continua el procés de convergència de les economies de l'Europa central i de l'est, però a un ritme considerablement més baix que abans de la crisi econòmica. També està més diferenciat entre els països implicats. Malgrat que aquest és un procés a gran escala, és probable que les diferències regionals augmentin a la UE a una escala més petita. L'Europa de les dues velocitats es veu accentuada, amb funcions econòmiques avançades que cada cop més es concentren a les regions metropolitanes. Les noves activitats industrials també es concentren a les zones ben desenvolupades. A més de les regions metropolitanes principals, les ciutats i les àrees metropolitanes de segon rang també se'n beneficien. Les regions més afectades per la crisi són sobretot les industrials amb tecnologies baixes o mitjanes i amb una intensitat relativament alta de mà d'obra, tant a l'Europa occidental com a l'Europa de l'est.

Altres regions afectades per la crisi i on la recuperació és més difícil són aquelles que, fins a la crisi, van experimentar un *boom* pel que fa a les activitats del sector de la construcció. Les dificultats perdurables també poden afectar les regions on el creixement econòmic abans de la crisi es basava principalment en l'especulació financera i en els serveis financers relacionats o en nínxols fiscals específics. Nombroses regions turístiques també s'han vist afectades per la crisi, però el turisme és molt volàtil i la recuperació d'aquestes regions depèn de l'evolució general de l'economia europea. L'evolució de les zones rurals serà oposada i heterogènia, amb un gran nombre de regions rurals que es veuran afectades per la desregulació de la política agrària comuna (PAC) i la liberalització del comerç en el context de l'OMC, i altres que es beneficiaran de les oportunitats de la producció de biomassa i energia renovable.

Les regions en què els factors demogràfics poden actuar com a restricció en el mercat de treball regional són aquelles on la recuperació econòmica és substancial en un context d'envelliment ràpid de la població. La immigració es concentra en les grans ciutats i genera un mercat immobiliari de baix cost a les perifèries. També és considerable a les zones turístiques i a les zones que atrauen els jubilats, en les quals fomenta un increment dels índexs de fertilitat.

Impactes territorials en el cas de l'Arc Llatí

A l'Arc Llatí prevalen tres tipus d'estructures demogràfiques, amb diferents perspectives de desenvolupament. A la part catalana, l'edat jove de la població (creixement natural sostingut i balanç positiu de la migració) afavoreix un increment addicional de la població i limita el procés d'envelliment. A la part francesa, la població és, de mitjana, més gran i encara està creixent, tot i que en menor mesura que a la part catalana, principalment per la influència de les migracions. A la part ita-

liana, els baixos índexs de fertilitat i el gran percentatge de persones grans comporta una evolució natural negativa, compensada en algunes àrees, però no de manera uniforme, per fluxos d'immigració importants. El nombre de "persones grans més grans" augmenta de manera significativa, la qual cosa requereix el desenvolupament de serveis d'atenció sanitària.

L'Arc Llatí té una estructura econòmica bastant heterogènia, de manera que el grau de desenvolupament no serà igual a totes les regions. En termes generals, les àrees metropolitanes amb funcions econòmiques avançades i els pols tecnològics estan més afavorides que les ciutats amb una economia que depèn de tecnologies baixes o mitjanes. Després de la recuperació, les funcions turístiques progressen de forma moderada. L'economia residencial progressa més per l'acceleració de l'envelliment de la població a Europa. Les zones rurals, especialment les regions productores de vi, es veuen afectades, fins a un cert punt, per la desregulació de la PAC. Un gran nombre de zones rurals es beneficien de la producció d'energia renovable, però només s'explota un modest percentatge del potencial disponible. La immigració es concentra en les zones metropolitanes i turístiques.

L'accessibilitat transfronterera es beneficia de les connexions de trens de gran velocitat entre Catalunya i França (Barcelona-Perpinyà) i de la connexió entre el Roine-Alps i el Piemont (Lió-Torí). Tanmateix, al llarg de la costa la connexió ferroviària entre Niça i Gènova no millora de manera significativa.

El considerable potencial de les regions mediterrànies en el camp de l'energia solar no està explotat completament a causa d'una rendibilitat i un suport públic insuficients.

2.3. L'escenari proactiu

L'escenari proactiu està basat en la suposició que les decisions adoptades en l'àmbit internacional amb l'objectiu de frenar la velocitat del canvi climàtic s'utilitzen de manera eficient per generar un creixement econòmic significatiu per tot Europa. La implementació de l'escenari requereix la implicació activa dels actors econòmics i de la societat civil. Un ampli espectre de sectors –indústria, energia, construcció, agricultura, transport, R+D i serveis avançats– es beneficiaran de la propagació del nou "paradigma de l'economia verda". Per la seva banda la demanda agregada es beneficiarà de les noves oportunitats d'inversió. La percepció dels canvis ocasionats per la crisi econòmica és clara i els canvis fins i tot s'han anticipat. Les polítiques macroeconòmiques, industrials i legislatives tenen, doncs, una gran capacitat per proactuar.

Aquest escenari proactiu per a Europa forma part d'un context més global en el qual els grans països emergents estan impulsant l'economia mundial mentre avancen cap a activitats tecnològicament més intenses.

L'ordre financer internacional s'estabilitza amb la diversificació de les reserves monetàries i el dòlar perd la seva posició monopolística.

Respecte a l'escenari de referència, el creixement econòmic és més sòlid, i la recuperació, més ràpida. És un escenari que no està limitat a Europa, sinó que també inclou els EUA i Àsia. Les economies més desenvolupades, i també els BRIC, inverteixen en els països menys desenvolupats, especialment en l'Àfrica, l'Amèrica Llatina i el sud-est asiàtic, per tal de desenvolupar mercats locals i crear demanda, que és precisament l'actitud oposada al proteccionisme.

A Europa, l'estratègia consisteix en un increment considerable de les inversions tecnològiques, estimulant la productivitat, però en una primera fase generant unes taxes d'atur més elevades. No serà fins després d'un període de 5 a 7 anys que l'ocupació pugui tornar a créixer de nou. Es requereixen habilitats i qualificacions més altes. La cursa per una terciarització més sòlida es veu atenuada pel ràpid desenvolupament de l'*economia verda*, que crea llocs de treball tant en les activitats d'R+D com en les activitats industrials. Els serveis es mouen cap a segments amb un valor afegit més gran. En el context d'una globalització més regional, els serveis financers més avançats es tornen a centrar en Europa. Amb una competència més alta i un suport públic més sòlid, les empreses europees estan en menys perill de veure's absorbides per grups no europeus o fons sobirans.

La concreció de l'*economia verda* no és, ni de bon tros, fàcil. Nombroses autoritats locals decideixen emprendre accions respecte del canvi climàtic, però els seus recursos estan limitats pels impactes de la crisi econòmica. Les inversions de les PIME es veuen limitades per les dificultats a l'hora d'obtenir crèdits bancaris. La transició des de sistemes energètics basats en fonts fòssils fins a un nou paradigma energètic que es basi sobretot en les fonts d'energia renovable es veu afectada pels nivells d'inversió necessària i per les limitacions de la rendibilitat. L'harmonització internacional de les polítiques també constitueix una qüestió problemàtica que genera distorsions.

No obstant això, l'aparició progressiva de nou creixement econòmic i la creació de quantitats considerables de nous llocs de treball després d'uns pocs anys genera confiança en l'estratègia relativa a l'economia verda, de manera que cada cop més i més empreses i famílies hi inverteixen, amb rendiments de la inversió atractius. Això comporta un efecte escala que assegura un creixement econòmic sostingut i reforça la cohesió social.

En el sector demogràfic, els índexs de fertilitat es reactiven gràcies a una evolució econòmica positiva, però és un impacte a llarg termini. La reducció de la població en edat de treballar en un nombre cada cop més gran de regions afavoreix la immigració de mà d'obra qualificada.

Impactes territorials de l'escenari proactiu

Els impactes territorials de l'escenari proactiu canvien al llarg del temps. Durant la primera fase (entre 5 i 7 anys), el creixement està concentrat a les àrees metropolitanes. En una segona fase, les activitats de producció relacionades amb l'*economia verda* s'estenen cap a les ciutats de segon i tercer nivell, així com a les regions de l'Europa central i de l'est i cap a regions més perifèriques de l'Europa occidental.

L'escenari proactiu afavoreix, en aquesta segona fase, un grau més elevat de policentricitat en els sistemes d'assentament que no pas l'escenari de referència.

A més dels aspectes econòmics, l'adopció de l'*economia verda* té impactes importants en la morfologia i l'organització de les ciutats. Es desenvolupen formes urbanes més compactes per aprofitar l'expansió de les xarxes de transport públic. Tanmateix, l'expansió urbana és més continguda i compacta que la de l'escenari de referència: el caire cada cop més verd de les ciutats i el desenvolupament addicional de les Tecnologies de la Informació i la Comunicació (TIC) limita la mobilitat motoritzada amb fins laborals i de lleure. El desenvolupament econòmic favorable té un impacte positiu en la cohesió social.

Un nombre considerable d'àrees rurals es beneficien de l'economia verda. El clima econòmic positiu afavoreix el desenvolupament de l'economia residencial i turística, que és profitosa per a les ciutats petites i mitjanes, així com per a les àrees rurals amb una natura i un patrimoni cultural atractius.

Impactes territorials a l'Arc Llatí

L'escenari proactiu és favorable al desenvolupament de pols tecnològics situats al llarg de l'Arc Llatí. L'enfortiment de les activitats d'R+D comporta efectes derivats als sectors de la producció. En el context de l'*economia verda*, el desenvolupament de l'energia solar s'intensifica al llarg de l'Arc Llatí, i va des d'activitats d'R+D fins a la implementació general de tecnologies afins a les ciutats i àrees rurals. Una part creixent de les necessitats elèctriques es satisfà amb la producció interna d'energia solar i eòlica.

Les noves activitats de cooperació amb els països del nord de l'Àfrica poden implementar-se perquè el creixement econòmic a Europa és considerable. D'aquestes iniciatives, les àrees metropolitanes de l'Arc Llatí se'n poden beneficiar de forma significativa. L'Arc Llatí està moderadament subjecte a la immigració a causa del desenvolupament econòmic més puixant del nord de l'Àfrica. Un percentatge més gran dels immigrants en edat de treballar estan integrats en els mercats laborals regionals de l'Arc Llatí, els quals s'estan expandint.

L'adopció de cotxes elèctrics i un ús més generalitzat del transport públic contribueixen significativament a la

millora de la qualitat de l'aire a les ciutats mediterrànies compactes i contaminades. Fins a un cert punt, la congestió del trànsit es redueix.

2.4. L'escenari defensiu

L'escenari defensiu assumeix una lenta recuperació de la crisi a les economies occidentals i al Japó derivada de la dèbil reactivitat al context canviant i d'una menor percepció de les noves oportunitats tecnològiques. La demanda global continua sent moderada. Als EUA, la demanda interna és molt més dèbil que abans de la crisi perquè les llars prioritzen l'estalvi més que el consum basat en el crèdit. Els BRIC mantenen els seus avantatges comparatius en la producció de baix cost. Tanmateix, també progressen en els sectors tecnològicament més intensius, competint amb més vigor amb Europa. Es fan poques inversions estrangeres en els països menys desenvolupats del món. La inflació és menor que a l'escenari de referència a causa de les polítiques de sous baixos a l'Àsia, amb impactes deflacionistes globals. Els tipus d'interès baixos alimenten les noves bombolles especulatives i amenacen l'estabilitat de l'economia global. El manteniment del dòlar com a moneda de reserva segueix funcionant en la mateixa direcció.

En aquest escenari, els actors econòmics no perceben completament els canvis produïts per la crisi. L'actitud general és defensiva, de protecció de les estructures, els sectors i les empreses existents. Les fonts del desenvolupament són més similars als del passat i, per això, hi ha més risc que les taxes de desenvolupament siguin baixes.

Europa no inventa un nou paradigma tecnològic ni aconsegueix modernitzar les seves activitats productives. A causa d'una manca de suport públic i de la modesta mobilització dels actors econòmics i de la societat civil, l'*economia verda* no aconsegueix fer un gran pas endavant. Les activitats de serveis no registren un canvi significatiu cap a serveis d'alt valor afegit.

A mitjà termini (de 5 a 7 anys), es mantenen les exportacions europees, si bé comprenen una gran part de productes amb un valor afegit modest. L'ocupació està protegida de forma artificial a mitjà termini i la situació encara empitjorà per la manca de competitivitat en el context mundial. Les polítiques competitives pel que fa a costos es mantenen a l'Europa central i de l'est per tal d'atreure les FDI. Tanmateix, el seu impacte és limitat. Les exportacions es redueixen i l'atur augmenta. Més empreses europees són adquirides per grups no europeus. Quan els beneficis d'aquestes empreses es redueixen per la falta d'inversions en R+D i en millores de productivitat, els nous propietaris simplement ignoren la situació. La població europea disminueix a llarg termini, ja que l'evolució natural és negativa i la immigració està estrictament controlada.

Impactes territorials de l'escenari defensiu

A mitjà termini, els canvis en els patrons regionals són modestos. No obstant això, el procés de convergència de l'Europa central i de l'est es veu afectat de manera substancial per la caiguda de les FDI després de la crisi dels anys 2008 i 2009. El patró d'assentament europeu no es veu modificat de manera significativa.

Tanmateix, més endavant es produeixen canvis territorials importants. La competitivitat d'un gran nombre d'activitats en els sectors de l'agricultura, la indústria i els serveis es redueix perquè els ajustos i les inversions per augmentar la productivitat són insuficients. Les regions més afectades són les que tenen activitats industrials fordistes i neofordistes. Un gran nombre de regions rurals fan front a greus problemes agrícoles per la disminució de les collites i la pèrdua de llocs de treball en indústries petites que ja no són competitives. La no aparició de l'*economia verda* dificulta el desenvolupament d'activitats alternatives en la producció d'energia renovable. Les inversions en aquest camp segueixen sent disperses i no resulten prou rendibles. La situació econòmica de crisi no afavoreix el desenvolupament de l'economia residencial i turística a les àrees rurals, la qual cosa fa que s'intensifiqui la migració de nombroses regions rurals, i no només a l'Europa central i de l'est. L'envelliment de la població s'incrementa de manera significativa i la disminució demogràfica afecta nombroses regions rurals a llarg termini. S'accelera la diferenciació d'àrees rurals.

Els nous serveis i les noves activitats industrials es concentren principalment a les àrees metropolitanes i als seus voltants per minimitzar els riscos. El potencial econòmic i l'elasticitat en l'economia són insuficients per a aconseguir un desenvolupament més policèntric dels sistemes d'assentament. Les migracions interregionals, que són més intenses que a l'escenari de referència, afavoreixen les grans ciutats. Les ciutats petites i mitjanes, que no estan sota la influència metropolitana i les economies de les quals depenen en gran mesura de les activitats industrials, se'n veuen particularment afectades. L'evolució interna de les regions metropolitanes és preocupant. L'expansió descontrolada de baixa densitat de la ciutat (*urban sprawl*) s'accelera a causa del creixement de la població i les activitats, així com per l'augment de les tensions socials a les ciutats centrals. La criminalitat, la inseguretat i la segregació social augmenten a les àrees centrals de les ciutats i als barris perifèrics amb una alta densitat de població, on l'atur és significatiu. La congestió del trànsit augmenta i la quantitat de cotxes no contaminants es manté baixa.

Impactes territorials a l'Arc Llatí

El baix nivell d'esforços públics en el camp de la investigació i el desenvolupament tecnològic no permet que els pols tecnològics de l'Arc Llatí generin efectes derivats i

contribueixin de manera eficient a la modernització de les economies regionals. Les indústries manufactureres de l'Arc Llatí basades en tecnologies baixes i mitjanes es veuen afectades durant la segona fase, mentre que el potencial existent en l'àmbit de l'energia solar i de les altres fonts d'energia renovable només s'explota modestament. Això també és perjudicial per a les àrees rurals, que a més fan front a la disminució de les activitats agràries i a les tendències de despoblació. L'estancament de l'economia europea impedeix el desenvolupament de les funcions turístiques i de l'economia residencial al llarg de l'Arc Llatí.

Les noves activitats es concentren principalment a les regions metropolitanes, la qual cosa augmenta la gestió i l'expansió descontrolada de les ciutats. La immigració externa se sotmet a controls més estrictes, però la immigració il·legal es manté a causa de les condicions econòmiques desfavorables del nord de l'Àfrica i al poc progrés dels programes de cooperació amb els països del sud del Mediterrani. Les ciutats de segon nivell i els pobles mitjans encara es beneficien menys del desenvolupament. En un gran nombre, a més, també es veuen afectats per la disminució de les activitats manufactureres.

2.5. Conclusions: tendències macroeconòmiques esperades

En aquest capítol, s'han presentat tres escenaris posteriors a la crisi, que tenen com a punt de partida les tensions que han caracteritzat l'economia mundial en els últims anys i que són, en gran majoria, responsables de la crisi actual. Es considera que la manera en què es perceben els canvis estructurals consegüents i s'ajusten les polítiques constitueix el principal factor responsable de les diferències entre els tres escenaris presentats.

Les contradiccions sorgides s'han desglossat de la manera següent: i) la demanda generada pel deute públic (i privat) als països avançats i les condicions macroeconòmiques insostenibles a llarg termini; ii) el canvi constant de les economies occidentals d'activitats manufactureres a activitats de serveis, amb el trasllat de les funcions industrials cap als països emergents per poder aprofitar-se dels salaris baixos, amb el risc de perdre les competències centrals en les activitats industrials i de perdre el control de les millores tecnològiques que acompanyen el desenvolupament industrial; iii) les economies emergents que recolzen el consum occidental amb béns a preus baixos, que sostenen els ingressos reals occidentals gràcies a la consegüent taxa d'inflació baixa i que financen el dèficit comercial dels EUA amb la compra dels seus bons del tresor.

S'han previst les conseqüències que comportaran els trencaments estructurals. En primer lloc, *l'equilibri dels jocs*

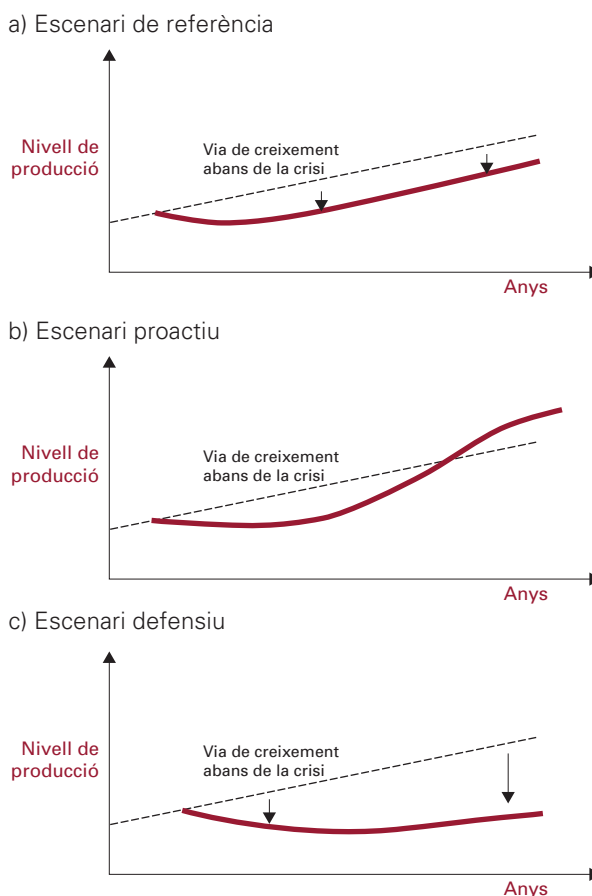
geopolítics serà diferent. No només incrementarà el PIB, sinó també els salaris, i es produirà un progrés tecnològic considerable a les economies emergents. El seu avançatge comparatiu pot passar de sectors laborals intensius a sectors intensius de més valor, desafiant les economies europees en els mercats mundials d'aquests sectors.

En aquest cas tindrà lloc una *globalització regionalitzada*, amb canvis estructurals significatius per a l'economia europea. Una reorientació geogràfica de l'FDI afavorirà un cercle de països fora de la UE (excepte Bulgària i Romania), com Ucraïna, Moldàvia, Croàcia, Sèrbia, Turquia i Egipte, i generaria dificultats importants per als països de l'Europa central i de l'est.

Però les dues ruptures estructurals principals més importants són previsibles després de la crisi: la possible recuperació de les activitats manufactureres a Europa i el desenvolupament del paradigma de l'*economia verda*, ambdós destinats a crear nous llocs de treball i nova demanda.

L'escenari de referència registra els efectes de les ruptures estructurals que comporten una pèrdua permanent de riquesa i amb el creixement que torna a créixer però des d'una base minvada (figura 2.1a).

FIGURA 2.1. Vies de creixement alternatiu de la crisi: expectatives lògiques

Font: Capello et al., 2011, elaboracions sobre CEC, 2010.

Amb aquests antecedents, la capacitat (o incapacitat) de l'economia europea per aprofitar la nova situació global i les seves potencialitats internes es pot anticipar en forma d'escenaris oposats. En concret, s'han construït dos possibles escenaris alternatius. D'una banda, un escenari en el qual aquests canvis estructurals es perceben i, fins i tot, s'anticipen, i on la capacitat per proactuar i reaccionar és gran. Aquest escenari permetria a Europa retornar completament a la via de creixement anterior i augmentar el seu potencial per superar els nivells de producció previs a la crisi (figura 2.1b). De l'altra, un escenari on els actors econòmics no perceben aquests canvis, sinó que segueixen ancorats a les fonts de creixement tradicionals i es perden moltes de les oportunitats ofertes, la qual cosa comporta el risc de desenvolupar patrons de creixement baix i perdre riquesa de forma permanent (figura 2.1c).

En termes agregats, aquestes expectatives nostres estan totalment en la línia de les proposades per la Comissió Europea a l'informe "Europe 2020" (CEC, 2010), les quals els ofereixen, en la nostra opinió, un ulterior fonament lògic i justificació.² Les nostres expectatives

basades en una reflexió qualitativa requereixen una validació quantitativa, tant en termes totals com en un nivell d'anàlisi desagregat territorialment. Aquest pas s'aconsegueix realitzant simulacions a través del model economètric MASST, que és capaç de produir tendències i vies de comportament del PIB regional al nivell del NUTS 2 europeu tenint en compte suposicions alternatives. El proper capítol es dedica completament a aquest exercici.

Referències bibliogràfiques

CAPELLO R., FRATESI U. i RESMINI L. (2011), *Globalization and Regional Growth: Past Trends and Future Scenarios*, Springer Verlag, Berlín

CEC – European Commission (2010), "Europe 2020", Brussels

ROBERT J. (2011), "Driving Forces of Change and Thematic Scenarios for European Regions", a CAMAGNI R. i CAPELLO R. (eds.), *After-Crisis Scenarios in a Global Perspective. The Latin Arc Countries*, Edward Elgar, Cheltenham.

2. A l'informe "Europe 2020", les tres vies de creixement s'anomenen "Recuperació lenta", "Recuperació sostenible" i "Dècada perduda", respectivament (CEC, 2010, p.7).